

Torben Arboe:

Måle af, snese og binde den lange snes

– om at strikke om kap i bindestuerne

Under redaktion af adjektivet *lang* til Jysk Ordbog stødte jeg på adskillige faste forbindelser med substantiver, herunder *binde den lange snes* i omtale af, at deltagerne i bindestuerne i 17-1800-tallet ofte strikkede strømper mv. om kap. I denne sammenhæng omtaltes i flere kilder også udtrykket *måle af*, de to udtryk og verbet *snese* vil jeg se nærmere på her. Men først lidt om baggrunden for bindestuerne.

1. Baggrund

På den såkaldte bindeegn, dvs. Hammerum, Lysgård og Middelsom herreder mellem Herning og Viborg, var strikning af uldvarer gennem lange tider en vigtig indtægtskilde for beboerne, idet terrænet bød på vidtstrakte, lyngdækkede heder, velegnede til fåreavl, derimod ikke megen agerjord til dyrkning af afgrøder til andet husdyrhold. Mange af beboerne var, for at klare de nødvendige udgifter, simpelt hen tvunget til at strikke strømper mv. til salg i byerne. Det skete via de såkaldte hosekræmmere, hvoraf nogle i Jylland opkøbte de færdige varer (jf. St.St. Blichers novelle *Hosekræmmeren* (1829)), og andre i København og flere steder stod for salget af dem til bybefolkningen. En samtidig beskriver foretagsomheden (eller med forfatterens ord 'Vindskibeligheden') således:

Unge og Gamle af begge Kjøen benytte karrigen hvert Øjeblik de have til overs fra andre Sysler, og binde da Strømper, Nattrøjer, Underbuxer, Huer, Vanter og Klokke [dvs. underskørter], alt af Uldgarn ... Bindetøjet kjøbes nu her hjemme af Land-Hosekræmmere, som afsætte det deels over Ringkøbing til Hamborg og Holland, deels til Holsteen og deels til Kjøbenhavn. (Hald 1833:226).

Betalingen for bindearbejdet var så lav, at mange måtte strikke næsten hele tiden for at tjene penge nok til det mest nødvendige. Det foregik for det meste hjemme i de enkelte huse og gårde, der ofte lå langt fra hinanden, eller mens man vogtede får på heden; men af og til samledes man en aften i vinterhalvåret til fælles strikning og underholdning et af stederne. Lidt før 1800 beskrives dette således fra Vium syd for Viborg:

Om Vinter-Aftener samle sig 10, 12 og fleere Unge i Bindestuer – det er visse dertil aftalte Steder – for at spare Lys. De ordne sig da rundt om et Bord, hvorover der hænger en Tran-Lampe. Derpaa samles Alles Garn-Ender – maales favnviis ud lige lange, og lægges i en Dynge midt paa Bordet. (Niels Blicher 1795/1978: 131f.; måleenheden 1 favn = 1,88 m)

Vigtigheden af at spare lys betones også i en lidt ældre kilde (Moltke 1757, jf. næste afsnit); man støbte ganske vist tællelys, men ”der skulle spares paa Tællen, der var kun lidt paa Datidens smaa og magre Faar”, og ”øvede Bindere kunne let sidde og strikke uden Lys” (Hansen 1947: 82, 84). Men der var også et selskabeligt aspekt: det tiltrækkende i at være sammen med andre, mens man udførte et ensformigt arbejde, og herunder høre nyt fra egnen, fortælle historier mv. Dette sceneri har St.St. Blicher indfanget, da ”en lykkelig indskydelse” (Skautrup 1942:9) fik ham til at samle en række af sine fortællinger og viser og lade dem fremføre af deltagere i en bindestue som bidrag til den fælles underholdning. Blichers *E Bindstouw* foregår i landsbyen Lysgård, tæt på Vium, ”aftenen før lille juleaften, nej ... aftenen før endda” (dvs. 21. december):

Saa wa wi da samled aa hiele e Bøj – ja ja! *Lysgor* Bøj er ett saa faahle stuer: der er ikkun sejs Goer aa nowwe Huhs; men saa wa di der aasse aa *Kapballe*, aa *Tejstrup*, aa A troww dje Kaael i *Knækkebaarre* war aasse drøwwen dæte. (= Så var vi da samlet af (dvs. fra) hele byen – ja ja! Lysgård by er ikke så farlig stor: der er kun seks gårde og nogle huse; men så var de der også fra Katballe og Testrup, og jeg tror, deres karle i Knækkeborg også var drevet dertil). (Blicher 1842:1).

Her er deltagerne i bindestuen altså kommet også fra andre landsbyer i sognet. Blicher havde beskrevet bindestuer mv. nærmere i kapitlet 'Uldbinderiet' i *Viborg Amt* (1839:155-171), som til dels bygger på beskrivelsen hos faderen, Niels Blicher, i kapitlet 'Industrie, Næringsflid' i *Topographie over Vium Præstekald* (1795/1978:131-136).

2. Måle af og hvad det indebærer

Inden man kunne tage fat på strikningen, måtte man have garnet klargjort, hvilket kunne gøres på forskellig måde. Hver deltager medbragte garn til eget forbrug den pågældende aften; det nemmeste var blot at lægge det *rinket op*, dvs. i et oprullet bundt eller garnnogle foran sig på det fælles bord. Men ofte ville man, eller i hvert fald nogle, gerne have lidt konkurrence ind i billedet og finde ud af, hvem der var hurtigst; det var en ære at være den hurtigste binder (Kristensen 1871:VI). Det kunne gøres ved at måle bestemte, større længder garn af, fx et par hundrede meter, og derpå se, hvem der hurtigst kunne strikke dem, ofte "flere Hundrede Alen" (jf. Hansen 1947:72), eller "100 Favne til hver", Herning-egnen (Hansen 1941:187)¹, også omtalt som "5 Snese Favne ... slaet med et Krøl (eller en *Sløj-s*, sløjfe, Hansen 1947:73) for hver 20 Favne", så man nemt kunne se, hvor hurtigt det gik fremad med strikningen. Den tidligste omtale af dette konkurrencemoment stammer fra 1757, i "Kort Efterretning af Det fordeelagtige Manufaktur for Strømper, Vanter og Nat-trøyer i Hamrum Herret og dets Egne", af greve F.L. Moltke i 'Danmarks og Norges Oeconomiske Magasin':

i Tusmørket om Vinteren samles unge og gamle Bye-Viis, og ... for at kappes om, hvo der kan binde hastigst, bliver udmaalet til enhver at binde hundrede og tive Favne Garn, som er til sex Timer nemlig tive Favn i hver Time ... fra Klokken sex, da de begynde indtil Klokken tolv, da de igien i det seneste adskilles (Understrup 1918:5)

Denne taksering, 20 favn (ca. 38 m) pr. time eller 100-120 favn (ca. 190-230 m) på en aften, optræder flere steder, fx: "En hurtig Binder kunne bruge 100 til 120 Favne Garn en Aften, naar han bandt 3

¹ 1 alen = 0,63 m, 1 favn = 3 alen, 1,88 m

Marks Hoser” (Kristensen 1871:VI). Særligt dygtige bindere kunne få tildelt en slags handicap, fx ”en ekstra Favn for hver Snes” (Hansen 1950:150), eller ”en Snes Favne ekstra” (Hansen 1947:79). Dermed kunne opmålingen blive en ret omstændelig proces, hvilket antagelig er baggrunden for bemærkningen: ’Saa had vi da ænnele molt aa’ (= så havde vi da endelig, langt om længe, målt af) i indledningen til *E Bindstouw*. Udtrykket *måle af* betød stedvis simpelt hen ’strikke om kap’: ”at *mæl aa mæ hveranner* (= måle af med hverandre), det var at binde om kap” (Hammerum herred, hvor *måle* har en udtale med æ-vokal), og det var ”ret almindeligt, at nogle af de dygtigste Bindere, ofte Parvis, en Karl og Pige, havde *mold aw*’ (= målt af)”, så de kunne konkurrere med hinanden (Hansen 1947:79). Efter opmålingen blev garnbundterne lagt midt på bordet, og der blev trukket garn op over en garnkrog i loftet ned til hver af de konkurrerende bindere, evt. gennem enhvers *giljekrog* på skulderen, hvorefter de kunne begynde at strikke: *læ di fem Pinn lest ve* (= lade de fem pinde liste ved) med Blichers ord.

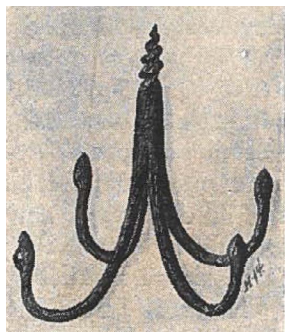

Fig. 1. Foto af garnkrog.
H.P. Hansen: *Spind og Bind*:79

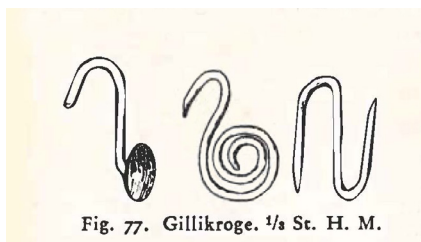

Fig. 2. Ill. af giljekroge.
H.P. Hansen: *Spind og Bind*:56

Garnkrogen beskrives som ”et lille 2, 3 eller 4 grenet Jærnanker i en Bjælke over Bordet” (Hansen 1928:17); tidligere også betegnet som ”en Krog eller Hank” (Blicher 1795/1978:132).

Garnet blev hængt over æ *Gå·nkro'g*, *Bend·kro'g* eller *Aw·mæl·kro'g* [garnkrogen, bindekrogen eller afmålekrogen], der var slaaet i Bjælken over æ *Åw·erburæ·nd* [overbordenden], dvs. Bordenden nærmest Indgangsdøren ... og saa gik Garnet gennem den

Gillikro'g [giljekrog], som Binderen havde fæstet paa sin venstre Skulder, og videre til Bindehosen. (Hansen 1947:79)

Over hver gren på garnkrogen lagde man to garltråde, så der ved en firgrenet krog som på fotoet kunne sidde otte bindere. ”Bandt man ikke omkap, brugtes ... Garnkrogen ikke” (Kristensen 1871:VI). Den nævnte *giljekrog* anvendtes ellers mest til at sætte garnnøglet fast i, når man gik eller sad og strikkede. Også Niels Blicher nævner, at ”Mænd og Koner, gamle og unge binde om Kap”, og beretter videre om arbejdet i bindestuen:

Og nu gaar det paa en Kappen løs, hvorunder ligesuldt stundum læses, og stundum spøges eller tales om Dagens Begivenheder. Saaledes gaar det til Kl. 12 – undertiden 1-2 Timer længere, alt eftersom man har maalt Favne op til; thi det vides nøjagtigen, hvor mange Favne i Timen hvert Sælskab kan binde: 120, 130 eller 140. (Blicher 1795/1978:132)

St.St. Blicher omtaler i beskrivelsen af Viborg amt arbejdet i bindestuen på lignende måde og tilføjer, at dette arrangement ”medfører tvende Fordele”: at der spares på lyset, og at ”Kappelysten mærkeligen fortner Arbejdet; thi ingen vil gjerne være den sidst færdige” (Blicher 1839:157f.). Specielt nok ikke, hvis man bandt om kap parvis, ’karl og pige’, som nævnt ovenfor.

3. *At snese*

Man havde også kortere, mere direkte konkurrencer, hvor det kun drejede sig om hurtigst at strikke en pind eller et antal pinde færdig, gerne 20. Det kunne kaldes *at snese*: ”For at sætte Skub i Arbejdet, men ogsaa for *Håw-row'* (Morskab) lød det undertiden: *Ska vi sne-s?* Dvs. man skulle kappes om, hvem der først kunde strikke en Snes Pinde” (Hansen 1947:78). Af og til *sne-st* man ... om en Kærest’: den, der blev først færdig med at strikke 20 pinde, skulle have en kæreste tildelt af de andre.

Var det en Karl, der vandt, saa gav hver af de andre ham én, undertiden en gammel Kone eller en grim Pige, for Morskab, og saa kunne Vinderen selv vælge en blandt dette Udvalg; men han

skulde naturligvis nok lade være at vælge hende, han gerne vilde have, hvis hun var nævnt. (Hansen 1947:78)

Andre, fx et par drenge sammen med forældrene, *sne:st Præst o Dæj'n* (snesede præst og degn). Det gik for sig ved, at den, der først fik en pind strikket, sagde *præst*, og hvis en af de andre blev færdig med en pind, inden den første fik strikket pind nr. 2, kunne vedkommende sige: *De blöw' da't andt end en Dæj'n!* (= det blev da ikke andet end en degn), og sådan ”gentog man Præst og Degn, til man nåede Snesen” (Hansen 1947:78). Denne form for konkurrence kunne en moder også bruge for at få børn til at strikke mest muligt. De skulle fx strikke en sok om dagen, eller et strømpeskift om dagen og en tå om aftenen, og

for rigtig at sætte ildnende fart på os, skulle vi snese med moder. Vi vare tre, en søster og en broder og jeg. Vi skulle da holde sammen om mor. Hun skulle alene binde en snes pinde, mens vi tre tilsammen bandt en snes. (Højrup 1966:230).

En anden variant var, at man blev *degn*, når man sagde 5 pinde, *præst* ved 10 pinde etc.: ”15 Provst, 20 Bisp, 25 Konge, 30 Kejser og 35 Pave”. Dette kunne fx bruges, når tiden blev lang for børnene under strikningen om aftenen: ”det var ikke altid saa skønt med den Binding og Garnvinding, som de mindreaarige holdtes til” (Understrup 1918:41). Sammesteds nævnes, at man også kunne ”snese Longsnes, idet nogle talte fremad og andre tilbage”, hvor *Longsnes* er den ’lange snes’, der omtales i næste afsnit.

Dialektdigteren Peter Fenger fra Herningegnen har i ’Fræ æ Bendstow Ti’ (Fra bindestuetiden) beskrevet et ældre ægtepars minder om bindestuerne som festlige:

I æ Bindstaaw ka Faalk bode sjøng og faataæl, / o de æ saa faanywele o hør et / ... det ku ret væ saa rowsom ... o kom mæj hur æ Bin'ner di sneser. (Understrup 1918:63)

Dvs.: ”I bindestuen kan folk både synge og fortælle, / og det er så fornøjeligt at høre det / ... det kunne rigtigt nok være så morsomt at komme med, hvor binderne de sneser”. Her indgår det at snese, altså konkurrere om at strikke hurtigst, som noget af det vigtige og mindeværdige ved bindestuerne.

4. Den lange snes

En længere konkurrence blev det, hvis man blev enige om at *binde den lange snes*, eller *trække den lange snes*: så *trat'* eller *bond' di æ long*. *Sne's* (= trak eller bandt de den lange snes, Hansen 1947:78). Dette gik ud på, at to bindere strikkede en pind om kap, og den, der blev først færdig, sagde *én*, og hvis den anden blev færdig kort efter, sagde vedkommende: *ingen* og annullerede dermed den førstes føring; der stod så at sige 0-0 igen. Men hvis den første forinden nåede at strikke en pind mere, kunne han eller hun sige *to*, og den anden kunne så kun reducere til 2-1, når vedkommende havde næste pind færdig. Man skulle virkelig anstrenge sig for at få udlignet, endsige komme foran. På denne måde fortsatte man frem og tilbage, indtil en af binderne nåede frem til at sige 20 og dermed snesen. Det kunne blive en langstrakt, men også underholdende, affære, især hvis binderne var næsten jævnbyrdige. Endnu bedre og morsommere blev det, hvis flere i bindestuen ville være med til at strikke om kap:

Var der mange om at sidde og snese, saa delte man sig undertiden i to Partier, Karle og Piger, og saa lød det fra Pigerne: *Jæn' – tåw' – trej'* – og: *tåw' – jæn'* – osv. fra Karlene, der stadig trak fra. Men Kvindfolkene var jo de skrappeste Bindere, og til sidst kunde en af disse melde *tyw'!* – *De li'* (= det led, dvs. tiden gik) jo godt paa denne Maade, og det syntes de gamle godt om. (Sunds sogn, Hammerum herred, Hansen 1947:78)

Her har man altså fordelt optællingen sådan, at kvinderne tæller opad / lægger til, og mændene tæller nedad / trækker fra, antagelig ud fra, at kvinderne oftest blev først færdige med både første og de følgende pinde. Det gjorde man også andre steder på Herningegnen, fx tog konerne og de fleste mænd fat på strikningen efter den gode mad og drikke ved et julegilde i Agerskov i Ilskov sogn:

”Ja, læ wos no få en bette rask jen med e bindhues” (= lad os nu få en lille rask en, dvs. omgang, med bindehosen), sagde An' Katrin ... ”Vi kan trækk' æ lång snes med dem. E kvonner lægger te, og e mænd trækker fræ; så skal vi se, hvor læng' de kan holde wos nede” (= vi kan trække den lange snes med dem; konerne lægger

til, og mændene trækker fra; så skal vi se, hvor længe de kan holde os nede). (Sørensen 1995:9).

Konkurrencen udvikler sig derefter på lignende måde som ovenfor. Alle tager ihærdigt fat, mændene smider jakkerne, konerne kommer foran, men bliver bremset af mændene, jf. følgende livlige beskrivelse:

En af konerne sagde, idet hun bandt en pind af: ”Jen.” – ”To”, sagde lige derpå en anden af dem. – ”Nej, jen,” sagde en af mændene. Og med det samme sagde en anden af dem: ”Ingen.” – ”Nu er vi lige vidt.” – ”Jen - to - tre,” lød det i kor fra konerne. – Sådan stred de længe frem og tilbage; men skønt det, at mændene strengte sig an det bedste de kunne, tabte de dog stadig terræn og blev trængt nærmere og nærmere op mod snesen, indtil An’ Katrin endelig sejrstolt råbte: ”Tyw, for søren da! Nu kan en dow wel lig få tid o trækk’ vej” (= nu kan man dog vel lige få tid at trække vejret). (smsts. s. 9-10).

Efter disse anstrengelser slapper man lidt af og puster ud, mændene tænder piberne eller tager en frisk skrå, og man strikker videre i et roligere tempo. Nu er der basis for at tage fat på *nå guer historier* (= nogle gode historier), og i de følgende fortællinger fornemmer man noget af stemningen fra *E Bindstouw*. Forbindelsen til Blicher knyttes også direkte med historien ’Mads Doss i Karup og Thorning’ (s. 39-42) og med henvisning til novellen ’Røverstuen’ (1827): stedet ”ved I jo allesammen ligger herude i heden lidt øst for Gedhuset” (s. 43). Blicher nævner ikke konkurrencen *binde den lange snes* i sine værker, kun *måle af* (jf. ovf.).

Også *at binde/trække den lange snes* har man taget i brug for at anspore børn til at yde mest muligt ved strikningen:

Vi tre mindreårige var også her sammen mod moder, men her skulle den ene part trække fra og den anden lægge til. Når for eksempel mor bandt af [dvs. afsluttede strikningen på en pind] og sagde jen (een), sagde en af os, om vi fik bunden af, før hun sagde to, ingen. Så måtte hun igen sige een, når hun bandt af, og således hev vi jo så i med liv og lyst for at holde vor mor stangen. (Højrup 1966:230).

Afslutning

Bindestuerne fortsatte stedvis op til 1860-1870'erne, men med stigende mekanisering, forbedrede transportformer, stigende velstand mv. forsvandt mange gamle arbejdsmetoder, herunder den gamle husflid: "I Konkurrencen med Strikkemaskinerne maatte de fem Hosepinde bukke under" (Hansen 1947:81). En dygtig binder kunne, hvis vedkommende ikke skulle arbejde med andet, "strikke et par fuldkomne Mandsstrømper i tvende døgn", dvs. på to dage (Blicher 1839:159), og antagelig hurtigere, hvis en del af strikkearbejdet foregik ved 'omkap-strikning' i bindestuerne. Men strikkemaskiner kunne fra starten gøre det langt hurtigere, og på Tekstilmuseet i Herning kan man stadig se en af de sidste maskiner, der har været i brug i Danmark op til 1980'erne, strikke en knæstrømpe (skaft, hæl, fod, tå) på få minutter.

Litteratur

- Blicher, Niels (1795): *Topograhie over Vium Præstekald*. Viborg (her citeret efter Blicherselskabets nyudgivelse (1978). Herning).
- Blicher, Steen Steensen (1839): *Viborg Amt. Beskrevet efter Opfordring fra det kongl. Landhuusholdnings-Selskab*. København.
- Blicher, Steen Steensen (1842): *E Bindstouw*. Randers.
- Hald, J.C. (1833): *Ringkjøbing Amt. Beskrevet efter Opfordring fra det Kongelige Landhuusholdningsselskab*. København.
- Hansen, H.P. (1928): Gillikrog. *Danske Folkemaal*. II. København:17-19.
- Hansen, H.P. (1941): *De gamle fortalte*. II. København.
- Hansen, H.P. (1947): *Spind og Bind*. København.
- Hansen, H.P. (1950): *De gamle fortalte*. III. København.
- Højrup, Ole (1966): *Landbokvinden*. København.
- Kristensen, Evald Tang (1871): *Jydske Folkeminder*. I. København.
- Skautrup, Peter (1942): *St.St. Blicher: E Bindstouw. Med oversættelse og kommentar*. Aarhus.
- Sørensen, Th. (1995): *Sagn og skikke på Karupheden*. Karup.
- Understrup, Konrad (1918): *Af Bindestuens Saga*. Aarhus og København.